

Transformacións socioeconómicas do século XIX español (T25 a 28)

Os cambios demográficos

A permanencia do réxime demográfico antigo

Durante a maior parte do século XIX, a poboación española mantivo as características dun **réxime demográfico antigo**, con altas taxas de natalidade e unha elevada mortalidade que limitaban o crecemento vexetativo. A pesar de que a finais de século comezaron a notarse signos de cambio, a transición demográfica española foi moito máis lenta e tardía que a doutros países europeos como Gran Bretaña ou Alemaña. Esta permanencia débese a varios factores: a pervivencia dunha agricultura de baixa produtividade, a escasa industrialización e as recorrentes crises de subsistencia e epidemias que frearon o crecemento. En 1834, 1855, 1865 e 1885, por exemplo, o **cólera** azoutou o país, causando decenas de miles de mortes e actuando como un poderoso freo demográfico. A pesar de pequenos avances na medicina (como a vacina da varíola) e na hixiene pública, a falta de acceso a auga potable e a saneamento nas cidades mantivo a mortalidade en niveis moi elevados.

A mortalidade e a natalidade

A **taxa de mortalidade** xeral mantívose extraordinariamente alta, en torno ao **30%** de media. Unha das causas fundamentais foi a elevadísima **mortalidade infantil**, que nalgúns momentos chegou a superar o **250%**, é dicir, unha cuarta parte dos nenos non chegaba a cumprir un ano. As enfermidades infecciosas como a tuberculose, o tifo e o cólera, xunto coas malas condicións sanitarias e a desnutrición, eran as principais causas de morte. A **natalidade**, pola súa banda, mantívose tamén moi alta (por riba do **35%**). Esta alta fecundidade, especialmente nas zonas rurais, era unha estratexia de supervivencia das familias, necesaria para compensar a gran mortalidade e asegurar a man de obra para as tarefas agrícolas e o coidado da vellez. A falta de control da natalidade e a permanencia de hábitos tradicionais foron os motivos que mantiveron esta taxa tan elevada.

O crecemento vexetativo

O resultado deste balance entre altas taxas de natalidade e mortalidade foi un **crecemento vexetativo moi lento e irregular**. A poboación española pasou de aproximadamente **11 millóns de habitantes** a comezos do século a uns **18,6 millóns** en 1900, o que representa un aumento do 69%. Este incremento é significativo, pero contrasta notablemente co de países como Gran Bretaña, que duplicou a súa poboación no mesmo período. A debilidade económica e a incapacidade do país para xerar excedentes de alimentos e emprego actuaron como un "teito demográfico" que impediu un crecemento máis dinámico.

Os movementos migratorios e urbanización

A presión demográfica sobre os escasos recursos e a falta de oportunidades laborais impulsaron importantes movementos migratorios.

- A **emigración exterior** foi masiva e converteuse nunha característica distintiva da demografía española do século XIX e comezos do XX. A maioría dos emigrantes (mozos, maiormente) procedía das rexións do **norte** do país, como **Galicia, Asturias, Cantabria e o País Vasco**, e tiña como principais destinos **América Latina** (especialmente Arxentina, Cuba e o Brasil) e o **norte de África** (Alxeria). Esta emigración foi unha válvula de escape para o excedente de poboación, mitigando a presión sobre a terra e o emprego, pero tamén supuxo unha sangría de capital humano.
- A **emigración interior** (o chamado **éxodo rural**) foi un proceso máis incipiente e lento que noutros países europeos. A poboación rural comezou a desprazarse cara aos núcleos urbanos e industriais que, aínda que escasos, ofrecían máis oportunidades de traballo. A urbanización limitouse principalmente a unhas poucas cidades: **Madrid** (capital administrativa), **Barcelona** (centro da industria téxtil), **Bilbao** (siderurxia e minaría), e os portos de **Valencia** e **Sevilla**. Este lento proceso de urbanización reflicte a debilidade e a escasa difusión do proceso de industrialización español.

As transformacións agrarias

A liberalización do terreo: as desamortizacións

As **desamortizacións** foron a medida fundamental dos gobernos liberais para establecer un novo réxime de propiedade e romper coa estrutura do Antigo Réxime. O proceso consistía na expropiación por parte do Estado de bens inmovilizados, ou en "**mans mortas**", que non se podían vender. Estes bens, que pertencían á Igrexa e aos concellos, saían despois a **poxa pública**. As dúas desamortizacións máis importantes foron a de **Mendizábal** (1836), que afectou aos bens do **clero regular** (conventos, mosteiros), e a de **Madoz** (1855), que se estendeu aos bens municipais (os **propios**, terras arrendadas polos concellos, e os **comúns**, terras de uso colectivo como montes e pasteiros) e ao **clero secular**. O obxectivo era triplo: sanear a Facenda pública (obtendo ingresos coa venda), financiar as guerras carlistas e crear unha clase de pequenos e medianos propietarios que servise de base social para o réxime liberal. Non obstante, o resultado non foi o esperado: o terreo foi adquirido en grandes lotes, principalmente pola **burguesía financeira e comercial** e a vella **aristocracia**, que xa posuían grandes fortunas. O campesiñado, que carecía de recursos para competir nas poxas, quedou sen acceso á terra e sen as terras comunais das que dependía para complementar a súa economía. Isto levou a unha **maior concentración da propiedade** e a un aumento do número de xornaleiros sen terra, especialmente no sur de España.

Os efectos sobre a produción e a produtividade

A pesar da nova propiedade, a agricultura española continuou sendo tradicional e con **pouca produtividade**. O aumento da **produción** non se debeu a unha mellora das técnicas, senón unicamente ao **incremento da superficie cultivada** ao pasar a explotar terras de pasto, monte ou baldío. A **mecanización** foi practicamente inexistente e os rendementos por hectárea foron moi baixos, especialmente en comparación cos doutros países europeos que estaban a vivir a súa propia revolución agraria. O **minifundismo** nas zonas do norte e o **latifundismo** nas do sur perpetuaron

unha estrutura agraria pouco eficiente. Os grandes propietarios, que a miúdo eran absentistas, non investían en tecnoloxía nin en fertilizantes. A tecnificación só se produciría de forma moi lenta a finais do século e inicios do seguinte.

A achega da agricultura ao crecemento económico

A agricultura seguiu sendo o sector económico dominante, xerando máis do 60% do PIB e empregando á maioría da poboación activa. Non obstante, a súa escasa produtividade e a falta de capital para a modernización impediron que actuase como motor para a **industrialización**. A agricultura non foi capaz de xerar o excedente de capital necesario para financiar a industria, xa que a maioría da produción se destinaba ao autoconsumo ou a un débil mercado interno. Ademais, a baixa renda do campesiñado, que era a maioría da poboación, non xerou a demanda suficiente para impulsar a produción de manufacturas. En resumo, a debilidade do sector agrario lastrou o desenvolvemento económico xeral do país.

Industria e minaría

A industria téxtil

A industrialización en España foi un proceso **tardío, limitado e concentrado xeograficamente**. A **industria téxtil** foi a pioneira e o principal motor da industrialización. Tivo a súa sede na conca do **río Llobregat e arredores de Barcelona**, en **Cataluña**, onde xa existía unha tradición manufactureira e unha burguesía disposta a investir. A produción centrouse no **algodón**, que era importado, e a industria protexeuse da competencia estranxeira grazas a unha forte **política arancelaria proteccionista**. As fábricas téxtiles de Cataluña foron as primeiras en empregar o vapor como fonte de enerxía, inaugurando o paso da manufactura artesanal ao sistema fabril industrial.

A minaría e siderurxia

A **minaría** foi clave para o desenvolvemento da industria, pero estivo dominada por **capital estranxeiro**. A partir da **Lei de Bases de Minas de 1868**, as concesións foron entregadas a compañías francesas e inglesas, que explotaban os xacementos principalmente para a exportación. Os principais recursos foron o **carbón en Asturias** e o **ferro en Vizcaya** (País Vasco), así como o **chumbo en Linares** (Xaén) e o **cobre en Riotinto** (Huelva). O desenvolvemento da **siderurxia** (produción de ferro e aceiro) estivo ligado á minaría.

- A primeira siderurxia moderna xurdiu en **Málaga**, utilizando carbón vexetal, pero fracasou pola escaseza de madeira.
- A segunda fase tivo lugar en **Asturias**, preto dos xacementos de carbón.
- A terceira fase, a partir de finais do século XIX, foi a máis exitosa e tivo lugar en **Vizcaya**, onde a exportación de mineral de ferro (de gran calidade e baixo contido en fósforo) a Gran Bretaña permitiu importar carbón coque galés, moito máis eficiente para os altos fornos. A

industria vasca (empresa como **Altos Hornos de Vizcaya**) converteuse na máis importante do país, dominando a produción de aceiro.

Outras actividades industriais

Outros sectores industriais destacables, aínda que de menor tamaño, foron a **industria agroalimentaria** (especialmente a fariñeira en Castela e a conserveira en Galicia), a **química**, a **eléctrica** (xa a finais de século) e a do **tabaco** (monopolio do Estado). A **industrialización** española caracterizouse pola súa **limitada dimensión, concentración xeográfica** e forte **dependencia do capital estranxeiro**. Non foi un proceso xeneralizado, senón que se limitou a unhas poucas rexións.

Comercio e comunicacións

Os medios de transporte (especial atención ao ferrocarril)

A **creación dunha rede de transportes moderna** foi un dos obxectivos fundamentais dos gobernos liberais. Non obstante, o progreso foi moi lento no caso das estradas, mentres que o **ferrocarril** converteuse no principal medio de transporte e no símbolo da modernización. A **Lei Xeral de Ferrocarrís de 1855** marcou o inicio da súa construción masiva. Esta lei incentivou o investimento (principalmente de capital estranxeiro, francés e belga) e garantiu altos beneficios. A rede construída seguía un modelo **radial**, con centro en **Madrid**, o que facilitou a conexión da capital co resto do país, pero á vez perpetuou o illamento de moitas zonas e non favoreceu o comercio entre as periferias. Ademais, a escolla do **ancho de vía máis ancho** que o do resto de Europa dificultou a conexión coa rede europea, limitando o comercio internacional e freando a modernización económica.

O comercio interior

A pesar da expansión do ferrocarril, o **mercado interior** seguiu sendo débil e pouco integrado. Os obstáculos ao comercio non se reducían unicamente á falta de vías de transporte; a **baixa capacidade de consumo** da poboación, maioritariamente campesiña e de escasa renda, impedía a consolidación dun mercado dinámico para os produtos manufacturados. A maior parte do comercio interior seguía baseado no intercambio de **produtos agrícolas básicos** e de pouca calidade entre as rexións.

O comercio exterior

O comercio exterior español durante o século XIX caracterizouse por ser un comercio **de tipo colonial**, onde o país exportaba **materias primas e produtos de escaso valor engadido** (minerais como o **ferro, chumbo, cobre**; e produtos agrícolas como **viño, aceite de oliva e laranxas**) para importar **produtos industriais e de consumo** máis elaborados. Este patrón resultaba nunha balanza comercial **deficitaria**, xa que o valor das importacións era maior que o das exportacións. O final do século supuxo un momento de inflexión coa **perda das últimas colonias de Cuba e Filipinas en 1898**, o que significou a perda de mercados e de subministracións. Non obstante, o retorno de capitais coloniais a España permitiu financiar o desenvolvemento industrial e financeiro do seguinte século.

Facenda, banca e sistema monetario

Facenda e reforma fiscal

A Facenda pública española do século XIX arrastraba un sistema fiscal herdado do Antigo Réxime, caracterizado por a súa **inxustiza e ineficacia**. A maior parte dos ingresos procedían de **impostos indirectos** sobre o consumo (como a sal, o pan ou o viño), que gravaban desproporcionadamente ás clases populares. Os impostos directos eran moi limitados e era difícil recadalos. A **reforma fiscal de Mon-Santillán de 1845** intentou crear un sistema máis moderno, con impostos directos sobre a propiedade (contribución territorial), o comercio e a industria (contribución de patentes) e os servizos públicos. Non obstante, o seu éxito foi limitado debido á persistencia dos privilexios e a resistencia das clases adiñeiradas a contribuír. A inestabilidade política e a necesidade de financiar as guerras carlistas e a construción do ferrocarril mantiveron o Estado nunha **situación de déficit e débeda crónica**.

O sistema bancario español

O sistema bancario español desenvolveuse de forma moi tardía. No primeiro terzo do século, as operacións financeiras limitábanse a banqueiros privados. As primeiras institucións financeiras modernas non apareceron ata mediados de século, como o **Banco de San Fernando** (1856), que se convertería no **Banco de España**, e o **Banco de Barcelona** (1844). A principal función destes bancos era a de apoiar financeiramente as **obras públicas** (especialmente o ferrocarril) e as grandes empresas, así como a especulación en bolsa. A falta dunha banca de depósito, que puidese canalizar o aforro das clases medias cara ao investimento produtivo, freou o desenvolvemento económico.

O sistema monetario

O sistema monetario do século XIX caracterizouse pola súa **inestabilidade**. A unidade monetaria oficial era o **real de vellón**, pero circulaban moitas moedas estranxeiras. Esta situación de caos monetario resolviuse en 1868 coa creación dunha nova unidade monetaria única: a **peseta**. O patrón monetario era o **bimetalismo** (ouro e prata), pero a escaseza destes metais e a súa falta de estabilidade xeraron problemas financeiros. A creación da **Lei do Banco de España en 1874**, que lle outorgaba o **monopolio de emisión de billetes**, foi un paso fundamental para a estabilización do sistema monetario.

A nova sociedade

A sociedade española do século XIX evolucionou dunha sociedade estamental a unha **sociedade de clases**, onde a posición social non dependía do nacemento, senón da posesión de **riqueza**. Con todo, a transición non foi completa e a vella aristocracia mantivo un papel importante.

As clases altas

As clases altas estaban formadas por unha minoría privilexiada que posuía a maior parte da riqueza e do poder.

- **A vella aristocracia:** A pesar de perder os seus privilexios xurídicos (como a xurisdición señorial e a posesión exclusiva de certos cargos), a nobreza logrou adaptarse ao novo réxime liberal. Grazas ás desamortizacións, consolidou as súas propiedades de terra, converténdose en **grandes propietarios agrarios**. A súa influencia política e os seus títulos nobiliarios seguiron sendo un factor de prestixio social, e a miúdo establecían alianzas con familias da alta burguesía.
- **A burguesía:** Foi a clase ascendente e a protagonista do século XIX. Non era un grupo homoxéneo. A **alta burguesía** estaba formada por **grandes comerciantes, banqueiros e industriais** (sobre todo en Barcelona e Bilbao), que se converteron nos novos amos da economía. A miúdo, investían os seus beneficios na compra de propiedades rurais e de débeda pública. Esta burguesía impuxo os seus valores de **éxito económico, traballo e progreso** como modelo a seguir.

As clases medias

As clases medias, ou burguesía media, eran unha capa social escasa en España, que non representaba máis do 5-10% da poboación total. A súa posición social dependía da súa **formación, do seu traballo e da súa capacidade económica**. Estaban formadas por profesionais liberais (avogados, médicos, intelectuais, etc.), funcionarios, pequenos comerciantes, e oficiais do exército. Aspiraban a imitar o estilo de vida da alta burguesía, valorando o **traballo, a educación e a propiedade** como un medio para o ascenso social. Eran o principal apoio social para o sistema político liberal, xa que tiñan unha posición intermedia entre as clases altas e as clases populares.

As clases populares

Constituían a gran maioría da poboación española, case o 80-85% do total. As súas condicións de vida e de traballo eran moi duras e precarias.

- **O campesiñado:** Era o grupo social máis numeroso. A desamortización empeorou a situación de moitos labregos, que perderon o acceso ás terras comunais. A situación era moi diferente segundo a rexión: no sur (Andalucía e Estremadura), predominaba o **latifundismo**, con grandes masas de **xornaleiros** sen terra que dependían de salarios míseros e de traballos estacionais. No norte (Galicia, Asturias, Cantabria), a terra estaba dividida en **minifundios**, pequenas explotacións de subsistencia que xeraban pobreza e foron a causa principal da emigración a América.
- **As clases baixas urbanas:** A aparición da industria deu lugar ao nacemento dun novo grupo social: o **proletariado**, formado polos **obreiros industriais**. As súas condicións laborais eran lamentables: **xornadas laborais extenuantes** (12-14 horas diarias), salarios de subsistencia, traballo infantil e sen dereitos laborais nin seguridade social. Vivían en barrios obreiros superpoboados e con pésimas condicións hixiénicas.

- **Os marxinados:** No fondo da pirámide social atopábase unha masa de desempregados, **mendigos e vagabundos** que vivían na máis absoluta miseria. Esta situación foi agravada polo éxodo rural, xa que moitos campesiños que non atopaban traballo nas cidades pasaban a engrosar as filas dos marxinados.

Unha nota sobre a muller na sociedade de clases

A muller no século XIX mantivo unha situación de **subordinación legal, social e política**. A súa situación dependía en gran medida da súa clase social, pero, en todos os casos, a súa vida estaba limitada e controlada polo home.

- Nas **clases populares**, a muller era unha parte activa e esencial da economía familiar. Traballaba no campo, nas fábricas (sobre todo na industria téxtil en Cataluña) ou no **servizo doméstico**, aínda que o seu traballo estaba peor pagado e a miúdo era invisible para a sociedade.
- Nas **clases altas e medias**, a muller estaba confinada ao **ámbito privado e doméstico**. A súa función principal era o coidado da casa e a educación dos fillos, mentres que o home era o provedor da familia. A muller burguesa era un símbolo do status social do seu marido, e o seu ocio e vestimenta reflectían o éxito do home. Carecían de **dereitos políticos** (non podían votar nin ser elixidas) e o seu acceso á educación superior era case nulo. O **movemento feminista** comezou a xurdir moi a finais de século, ligado ás reivindicacións do movemento obreiro e ás primeiras voces que demandaban dereitos civís e o acceso á educación para as mulleres.

Obrerismo e movementos sociais

Os primeiros movementos sociais

A precariedade das condicións de vida e de traballo das clases populares, especialmente do nacente proletariado, provocou a xurdimento dos primeiros movementos de protesta. Estas manifestacións iniciais foron esporádicas e violentas, dirixidas contra as máquinas, que eran percibidas como a causa do desemprego e da pobreza. Este fenómeno, coñecido como **ludismo**, tivo os seus episodios máis significativos na industria téxtil de Cataluña, como a destrución da fábrica de Bonaplata en Barcelona en 1835. Con todo, a medida que o movemento obreiro foi adquirindo máis conciencia, evolucionou dende a violencia cara ás máquinas á creación de asociacións de traballadores. Así, naceron as primeiras **sociedades de socorros mutuos**, que ofrecían axuda aos traballadores en caso de enfermidade ou paro, e as **primeiras asociacións sindicais**, que buscaban a defensa dos dereitos laborais.

A xénese do movemento obreiro

O movemento obreiro español adquiriu un impulso decisivo coa chegada das ideas da **Primeira Internacional (AIT)**, fundada en Londres en 1864. A Internacional chegou a España durante o Sexenio Democrático (1868-1874), un período de maior liberdade política. A AIT tivo un papel fundamental na difusión das dúas ideoloxías obreiras máis importantes do século XIX:

- O **anarquismo**, introducido por **Giuseppe Fanelli** en 1868, que atopou un eco favorable entre o campesiñado de **Andalucía** e o proletariado industrial de **Cataluña**.
- O **socialismo**, difundido por **Paul Lafargue**, xenro de Karl Marx, que arraigou con máis forza en zonas como **Madrid, Asturias e o País Vasco**.

Ideoloxías opostas ó liberalismo capitalista

O movemento obreiro español dividiuse en tres correntes principais:

- **Anarquismo:** Dominante en España, especialmente na segunda metade do século, rexeitaba calquera forma de poder estatal ou político. Propugnaba a **acción directa** (folgas xerais, boicot), a **destrución do Estado burgués** e a creación dunha sociedade sen clases nin propiedade, baseada en **comunidades autónomas** e a propiedade colectiva dos medios de produción. A súa forte implantación no campo andaluz (colectivización) e na industria catalá (sindicalismo) deulle un carácter distintivo ao movemento obreiro español.
- **Socialismo/Marxismo:** Defendía a loita de clases para acadar a **ditadura do proletariado** e, a través dela, a propiedade colectiva dos medios de produción, coa finalidade de chegar a unha sociedade sen clases. A diferenza dos anarquistas, os socialistas consideraban fundamental a participación na vida política a través da creación de **partidos políticos** e a toma do poder do Estado para poder así levar a cabo as reformas necesarias para as clases populares.
- **Sindicalismo Católico:** Xurdiu como unha alternativa moderada, impulsada por sectores da Igrexa e da burguesía conservadora. Aceptaba o sistema capitalista e rexeitaba a loita de clases, defendendo a harmonía entre patróns e obreiros baixo principios cristiáns. A súa influencia foi menor, pero tivo certo peso en zonas de pequena propiedade e entre os traballadores máis conservadores.

A organización dos traballadores na Restauración

Coa chegada da Restauración, o movemento obreiro tivo que organizarse na clandestinidade. Porén, coa aprobación da **Lei de Asociacións de 1887**, que legalizaba os sindicatos, comezou a súa institucionalización.

- O **socialismo** organizouse arredor do **Partido Socialista Obrero Español (PSOE)**, fundado por **Pablo Iglesias en 1879**, e do sindicato **Unión Xeral de Traballadores (UXT)**, fundado en 1888, ambos en Madrid. A estratexia era a de participar na vida política para acadar reformas sociais.
- O **anarquismo** foi máis disperso e rexeitou a formación de partidos políticos. A súa forte presenza organizouse en sindicatos e sociedades obreiras, que a partir de 1910 unificaríanse na **Confederación Nacional do Traballo (CNT)**.

Evolución da afiliación obreira

A afiliación obreira aumentou de forma constante ao longo do século, pero non acadou un peso social e político importante ata o comezo do século XX. A súa forza crecente manifestouse na proliferación de **folgas, manifestacións e actos de protesta**, moitos deles reprimidos violentamente

polas forzas da orde. A represión, á súa vez, radicalizou a moitos dos militantes, especialmente no seo do anarquismo, onde xurdiu unha corrente violenta que defendía o terrorismo como forma de loita contra o sistema.

A economía e a sociedade na Galicia do século XIX

A transformación agraria: da desamortización a “revolución agraria” (1836-1936)

A **desamortización** en Galicia non tivo o mesmo impacto que noutras rexións de España. A maior parte das terras da Igrexa xa estaban arrendadas a campesiños mediante o sistema de **foros** (un contrato de arrendamento a longo prazo ou "a tres vidas" a cambio dun pago anual, o **canon**). Cando estas terras foron postas á venda, os grandes compradores foron os **burgueses** e os **caciques** locais, que simplemente substituíron os antigos señores e continuaron coa explotación **foreira**, converténdose en novos **foristas**. Isto non mellorou a situación do campesiñado, que pasou a ter un novo amo. Porén, o crecemento demográfico e a necesidade de aumentar a produción de alimentos propiciaron unha verdadeira "**revolución agraria**", aínda que de carácter espontáneo. Esta non se baseou na mecanización, senón na **intensificación do uso da terra**. A introdución e expansión de novos cultivos como o **millo** e a **pataca**, xunto coa utilización de fertilizantes naturais, permitiu aumentar a produción, o que levou a un maior excedente e sostivo o crecemento da poboación. Esta "revolución" foi a base da supervivencia económica da Galicia rural.

O desenvolvemento industrial e financeiro da tradición á modernidade

A **industrialización galega foi incipiente e feble**. A falta de xacementos de carbón e a escasa capacidade de investimento local frearon a creación dunha industria pesada. Porén, si que se desenvolveron industrias ligadas aos recursos naturais:

- A **industria conserveira** (peixe en conserva), que se converteu no sector industrial máis importante, concentrándose nas rías de **Vigo, Ribeira e Vilagarcía de Arousa**.
- A **industria de salazón**, que era tradicional, foi modernizándose.
- O **sector naval** destacou en cidades como **Ferrol**, grazas aos estaleiros militares, e en **Vigo**, onde xurdiu unha incipiente construción de barcos.
- Outros sectores como a **industria do coiro** e a **madeira** tamén tiveron certa relevancia, pero a súa produción era minoritaria e dependente da demanda. O sistema financeiro foi tamén moi limitado, sen un sector bancario forte. Os bancos que xurdiron estaban principalmente ligados ao comercio e ás remesas dos emigrantes.

A transformación da sociedade

A sociedade galega do século XIX mantivo a súa **tradicional estrutura rural**, pero comezou a mostrar os primeiros signos dunha nova sociedade urbana e de clases. O atraso económico e a emigración foron os dous factores que máis marcaron a súa evolución.

A herdanza da vella sociedade rural: rendeiros e labregos

Ata ben entrado o século XX, a sociedade galega estivo dominada pola figura do **campesiñado**, a maioría do cal eran **rendeiras/os** que traballaban as terras dos foristas. A súa economía baseábase no **minifundismo**, o que xeraba unha presión demográfica insostible sobre as pequenas propiedades e levaba á pobreza. Esta situación motivou o xurdimento do **movemento agrarista** a finais do século, cuxo principal obxectivo era a loita pola **redención dos foros** para que os campesiños puidesen ser propietarios das súas terras. O agrarismo, a través de publicacións e organizacións, converteuse no principal movemento social de Galicia.

A nova estrutura social: burguesía e proletariado

A pesar do predominio rural, nas cidades portuarias de **A Coruña, Vigo e Ferrol** empezou a consolidarse unha **nova estrutura social**. Xurdiu unha **burguesía urbana** composta por comerciantes, armadores, industriais (especialmente da conserva) e profesionais liberais. En paralelo, foi medrando un **proletariado incipiente**, formado por obreiros das fábricas, mariñeiros e traballadores do porto, que vivían en condicións precarias e comezaron a organizarse en sindicatos e asociacións. A súa situación e as súas reivindicacións foron a base dos primeiros movementos obreiros en Galicia, que, de forma diferente ao resto de España, ligáronse máis ao anarquismo e ao sindicalismo que ao socialismo.